

ڈاکٹر شفق رشید

لیکچرار شعبہ پنجابی

گورنمنٹ ڈگری کالج برائے خواتین، ہائر بیدیاں، لاہور

شاہ حسین تے عشق: اک ویروا

Abstract:

Shah Hussain is known for his 'Kafis' which are enriched with unique symbolism. Being composed on musical tunes, many of his 'Kafis' have been sung by famous singers. Being a sufi poet his presentation of love and its exploration has many underlying meanings. Myriad of references have been used in this article to explicate the poet as 'true lover'. His quest for ultimate love is obvious in his writings and makes him different from all other poets. As he comes in contact with love, he transforms into Madho Lal Hussain. This article would help readers to examine Shah Hussain's 'Kafis' with reference to treatment of love by the poet.

پنجابی زبان دے مہان کلاسیکی شاعر شاہ حسین ہوراں دی پنجابی ادب نوں سبھ توں وڈی دین ”کافی“ تے اوہدے اندر ورتیاں گئیاں علامتاں نیں۔ دوجے صوفی شاعراں دی طرح اوہناں دی کافی وچ وی صوفیانہ مضمون، مٹاواں دی بندیا، ٹکڑ وٹدا وردھ، سماج وچ پائی جاون والی تفریق تے عام لوکائی دی حیاتی بارے بیان موجود اے پر اوہناں دا عشق ورتارا دو جیاں توں ڈھیر وکھرا جاپدا اے۔ عشق داناں ہی ایسا سُچا تے گن ونٹی اے کہ جیہدے متھے مڑھ جاوے اوہنوں فیرا کلیاں نہیں رہن دیندا، گل حیاتی سنگ نبھا وندا اے پر عشق تے عقل دو اڈواڈ شکلاں نیں۔ ویکھیا جاوے تے انسان جھگڑا لوہویا تے جھگڑے دا پھار بہت کھلرواں اے۔ سماج دی آپادھانی، خلقت دا جوڑ، اجوڑ، ٹکڑ وٹ، ذات پات، چنگ مند، کھواکھوئی، لوک پر لوک، سارا کجھ ہی ایہدے کلاوے وچ آجاندا اے۔ ایس جھگڑے نوں نیڑن دا اک راہ جیہڑا شاہ حسین نے ملایا اوہ راہ اے ”عشق“ دا، کہندے نیں:

راہ عشق سُوئی دا نکا، دھاگا ہووے تاں جاویں (1)

عشق دا وڈا اگن عاجزی اے۔ عاجزی تے نمائتا عشق، ہناں نہیں آندی، نیواں ہونا یا نیوں جانا یعنی دُوبے نوں اپنے نالوں اُتم من لینا، عام حالتے سوکھا نہیں، سگوں انسانی سرشت دے اُلٹ اے۔ انسان نوں نیوندا اے عشق۔ ایس عشق دا دیدار کرن لئی پہنچے ٹنگ موڈھے تاں عیشق دریا وچ لٹھنا پیندا اے جیہدیاں لہراں وچ آہیں دا بالن دُھندا پیا اے۔ جے عشق سمندر تے بھا بھڑ وی وچے، کپھڑا رُوپ وٹائیے۔

شاہ حُسین ہوراں دی آکھنی، کیتی، کرنی، بھرنی سھے کجھ رب دے موہ نال رچیا ہويا اے۔ لوکائی دا موہ وی اوہے عشق دی کڑی اے۔ جیویں لوکائی دا سا بھنا کرب، لوکائی نال پیارا ایہہ سھے کجھ اکوازی سچ اُتے اُسریا اے۔ کائنات دی سبھ توں پہلی تے اخیر لی رہ جاوے والی شے 'عشق' اے۔ شاہ حُسین نوں میل تے بدھوں دوواں حالتاں دی سار اے۔ عشق دُھندا ہی ایہناں دوواں حالتاں وچ اے۔ انسان جتا مرضی ترلا مار لوے پر ایہناں دوواں وچ گھمن گھیری بن کے رہ جاندا اے۔ عشق اک حالت دا ناں نہیں۔ ایس دُچھیڑ توں نکلن دا آہر ہی بندے نوں جیواندا اے۔ ایہہ آہر بندے نوں چھپے نہیں سُدا اگے توں اگے اپنی ہک نال لائی ٹُردا اے۔ عشق تے ایس توں ملن والا دُکھ دوئی نہیں اکلتا پیدا کر دے نیں۔

عشق دی ظاہری شکل کوئی نہیں اوہ اپنا رُوپ وٹاوی لوے تے وچوں عشق ہی پنگر دا اے۔ ہوئی جوازی حقیقت 'جیس نام دھرایا سچ'۔ عشق بڈیں رچ جاوے تے درد پرتاں چیر کے باہر آوے تے سمجھو سکھ نوں سُنیا کوئی نہیں۔ اپنے آپ نوں گوا کے دُوبے نوں اُلکنا ہی اپورن توں پورن دا سفر ہے۔ دُوج ہوئے گی تے مڈھ بنے گا۔ اُپورن میں تے پورن تُوں۔ اپنے توں لا دُوبے تاں اپڑنا۔ اکلتا میں نہیں۔ زرا میں ہی میں ہوونا تے پورن نہیں۔ اک ایسی گھمن گھیری جیہڑی اپنے من توں جُھلدی دُوبے تاں اپڑنے تے سکھ سینہالے چھپے اپڑے، اکلتا نوں ہوند وچ لیاندی اے۔ اُپورن توں پورن، دُوج توں اک ہوون دا پندہ جیویں فیاض باقر کہندے نیں:

”یار دی طلب، یار نال ملن دی اُلیل، دوج دے بغیر بندے دے وجود

نوں ادھورا سمجھنا تے دوج دے بغیر میں دے نہ ہوون دے مفروضے

اُتے قائم اے۔ پریم اسے دوج دے نال جڑن، ایس نال مل کے

پورا ہوں دی سدھر داناں اے۔“ (2)

شاہ حسین ایس نوں انج بیان کردے نیں:

تہاں نوں غم کیہا ، سائیں جیہناں دے ول

اک پل سجن جدا نہ تھیوے، بیٹھا اندر مل (3)

ایہہ سچ سماج وچ وکھو وکھری تھائیں اڈواڈ روپاں وچ اپنا آپ پچھانیں پھر دا اے تے اسیں

ایہدے پچھے لگ معنی پھر ولدے اپنا آپ بھالدے پھر دے آں، شاہ حسین کہندے نیں:

عشق فقیراں دی ٹوہنی، اک وست اگوچر جوئی، اساں ہر دم رب دھیاونا (4)

شاہ حسین نمناں زبانی کولوں اُدھار لیا تے ایس اُدھار دے تیج اپنا اندر باہر پھر ولایا۔ مادھو نال

عشق مجازی سی یا حقیقت دی اک کڑی، ایس رولے وچ پئے بناں عشق دے رنگ ول گوہ کریئے تاں

ایس رنگ دوواں نوں اپنی ولگن وچ انج ولایا کہ اوہ وکھو وکھ ہوندیاں وی اک ہو گئے۔ مادھو لال حسین

اک دُوبے دے ناں دا ہی نہیں ذات دا حوالہ وی بن گئے، ایس عشق نوں بیان کرنا کوئی سوکھا کم نہیں،

آکھدے نیں:

وارے وارے جانی ہاں میں گھولی آں نی

جس ساجن دا دیو تسیں مہنا، تِس ساجن دی گولی آں نی (5)

شاہ حسین دی کافیاں وچ لوکاں دا سانجھا کرب انتاں تیکر دکھائی دیندا اے۔ آون والے ویلے

دی بے وساہی عشق پاروں یقین دی چھاں پٹھ آون دے ترلے ماری اے۔ بے اوہ کتن ٹنن دی

گل کردے نیں پُونیاں وٹن، داج بناون کچھی بھرن یا داج بناون خاک، گور، مہر، مُلک تے ایس

پچھے رب دے ڈر یا خوف دا جذبہ گھٹ تے محبت ودھیری اے۔ دل دُھندا ایسے پاروں اے جو اسیں

رب نوں راضی نہ کر سکے۔ اوہناں دی کافیاں وچ نرک، سُرگ دا تصور نہیں اے۔ بے چنگے کم کرو

گے، نیک کماں پاروں کھٹی نامنا وجھوں سُرگ وچ جاؤ گے۔ کچھی نیک کماں توں واٹھی تے نرک دی

اُڈیک رکھو، نہیں انج نہیں اے۔ رب نوں راضی کرنا اوہنوں اُتم مندیاں اوہدے عشق وچ اپنی ذات

ورگے ذرے نوں اوہدے وچ رلانڈیاں ہوراں نوں وی ایسے راہے آون دا ہوکا دتی جانندے نیں:

پاویں گا دیدار صاحب دا ہور وی نیواں ہوئے

مندی ہاں کہ چنگی ہاں، بھی صاحب تیری بندی ہاں (6)

شوہ راون دی ریت نہ جانی، اِس سُنّے ترنا پے

کہے حسین سہاگن سواى، جاں شوہ آپ سنجاپے (7)

اوہ صرف نیون دی گل کردے۔ اوہناں نوں پک کہ نیوں جاون نال کچھی سکھنی نہیں وُنی آپ بھرنی۔ نیواں کون ہوئے گا؟ جو عشق وچ پُور پُور، جیہڑا نیوں کے حیاتی لہسن ٹُریا اوہ موریوں لنگھے گا دروازیوں نہیں، عشق نیواندا ہی تے اے۔ عشق دی وڈی شان امبروں لاہ کے دھرت تے سُنّا فیر اُچا کھلو کے اُچے اُچے ہاسے ہسنا۔ بھوانیاں کھاندا بندہ گل حیاتی نہیں سنبھل سکدا، نہ سنبھل سکدا اے نہ آکھ سکدا اے:

اصلی عشق مِتراں دا ایہا، پہلے مار مُکاوَن دیہا

سہل نہیں اوتھے لاوَن نہا، جے لایو تاں کسے نہ کہو وو (8)

تُسیں ذرا اوہاناں زرا 'حُسین' تے فیر 'شاہ حُسین' سد کے ویکھو۔ حُسین ناں وچ کوئی درد، کوئی مومہ دل دیاں درداں بھرے راگاں نوں نہیں چھیڑدا۔ کوئی اجیہا بھارا جیہڑا شاہ حُسین دے اکھراں سِر تے چایا ہوئے یا فیر مادھو لال حُسین۔ دُوئی توں اک ہوون دا سفر۔ شاہ حُسین تے مادھو دے ان ہوند توں ہوند دے سفر دی اک کڑی۔ جھجو بھگت نے حُسین دے ناں نال 'شاہ' بھادویں کبھڑے پھولن پاروں جوڑیا ہووے (9) پر مینوں تاں ایہہ رمز حُسین نوں اوہدے عشق وچ تڑو کدے سُولاں تے آہیں پاروں ہی اوہنوں 'شاہ حُسین' بناندیاں جاپنی:

آکھ نی مائے، آکھ نی، میرا حال سائیں اگے آکھ نی

پریم دے دھاگے، انتر لاکے، سُولاں سیلتی ماس نی (10)

مائے نیں میں کینوں آکھاں! درد وچھوڑے دا حال

دُکھاں دی روٹی، سُولاں دا سالن، آہیں بالَن بال (11)

اپنے آپ نوں دُڑے نالوں وی پینا سمجھن والے حُسین وچ عاجزی تے نہمانتا ہی اوہنوں عشق دی اُچی گدی تے بٹھاندی اے۔ پر عشق ولوں نکرَن والی ایہہ وڈیائی اوہنے اپنی ذات لئی کدھرے نہیں وڈیائی۔ اوہنے حُسین فقیر، حُسین جولاہا، حُسین نمانا ورتیا۔ ایہہ سبھ وی ملامت دے ای رنگ نیں۔ شاہ حُسین نوں اکبر نے سُولی نہیں ٹنگیا۔ 'انالِحق' تے 'میں ناہیں سبھ توں' دوویں اکورمز دیاں پرتاں نیں۔ پر

حُسنِ تے فتویٰ نہیں لگا۔ حُسنِ دی نمانتا اوہنوں بچا گئی۔ پر بچ کے وی حُسنِ امر ہو یا۔ ہمیش لئی جی گیا، کہندے نیں:

اک شاہ حُسنِ فقیر ہے، تُسیں آکھو نہ کوئی پیر ہے
اساں کوڑی گل نہ بھاوندی (12)

عشق دے در آ، کر آپیں، منصور قبولی سُولی (13)

شاہ حُسنِ دیاں کافیاں وچ درد ہر وار اک نویں جُون ہنڈاؤندا، نواں رنگ پرتاؤندا اے درد بھاویں سماجی کرب دا ہووے، ٹگر وٹدا، کاگ دیاں ٹھونگاں دا، قاضی، ملاواں دے فتویاں دا، خاک گور دا، کتن دا، سوہرے پیکیاں دا پر اوہدا سوما کو ہی اے۔ ایہہ پیر کدھرے مٹھی ہو جاندی اے تے کدھرے اندر باہر ساڑ سواہ۔ درد اوہناں دی کافیاں وچ آپ بولدا اے۔ دھروہ کبھڑا وی ہووے اوہدے ٹانڈے نیہہ تے ہی مُکدے نیں کیوں جے ایس بناں دو جے دی پیر نوں سہی کیتا ہی نہیں جا سکدا۔ اوہناں دی شاعری بلکھاں تے آنندیاں رگاں وچ دھمال پاؤندی اے تے ایہدے گھنگھر وُہوک راہیں وجدے نیں، جیویں:

نی سیو! سیسیناں دے آکھے لگے

جہاں پاک نگاہاں ہونیاں، کہیں نہ جاندے ٹھگے

کالے پٹ نہ چڑھے سفیدی، کاگ نہ تھیندے بگے

شاہ حُسنِ شہادت پائیں، مرن جو متراں اگے (14)

جے اوہ فقیراں دی لوئی نوں لوکاائی دی چٹی چادر نالوں اُچا مُتھدے نیں، ڈھڈا پھرن والے تے ٹھونگے مارن والیاں دی بندیا کردے نیں، جے اوہناں دے مصرعیاں وچ لعنت، ملامت وکھالی دیندی اے تے ایس ملامت وچ اک آس اک امید وی لشکدی نظر آندی اے، اپنا آپ مُکا کے اپنا آپ جیوانا۔ اوہناں نوں ملامت یا علامت امر نہیں کیتا، عشق کیتا۔ علامت عشق پاروں امر ہوئی۔ جیہناں علامتاں کچھ صدیاں بھدی کہانیاں جُویاں ہون اوہ کہانیاں کسے اک ویلے وچ آکے علامت دا رُوپ کیویں وٹالیا؟ کیدو، کاگ، چرخہ، رانجھا، ہیر، ایہناں علامتاں تے تمثیلاں نوں حرکت وچ لیاوَن والی شے سی عشق۔ ایہناں کرداراں علامتاں دا رُوپ وٹایا عشق پاروں، شاہ حُسنِ ہوراں عشق دی اکھ

نال ویکھیا تے کیدو، کاگ نوں بُریاں جاتا، کافی ونڈ تے ٹکرو ونڈ اُتے بھوندے، ٹھونگاں ماروے کاگ تے رانجھے دے عشق وچ نماز حیاتی نیتی کھلوتی ہیر۔ عشق دی انتہا ایس توں اوڑ ہور کیہ ہوسکدی اے، لاچارگی، نمائتا، دُکھ بھوگدی حیاتی جیہدے چاروں کنیاں وچوں درد نچڑدا ہووے۔ جیہنے پیڑ پراگا سر تے چایا ہووے سبھے کجھ نیتی اکھ نال ویکھیاں وکھالی دیندا اے عاجزی تے انتہاں دے درد نوں ذرا ایہناں مصرعیاں وچ پھرول کے ویکھو:

شاہ حسین پیا در اُتے، جو کر پوے قبولی (15)

جے کوئی خبر مِتراں دی لیاوے، ہتھ دے دینی آں جھلے
راتیں درد، دیہناں درماندی، گھاؤ مِتراں دے اُلھے (16)

علامت وی عشق دا ہی اک کچھ اے۔ اپنے آپ نوں ظاہری نظرے بندیاون تے جھنڈیاون
لوکاکی دی ٹھوٹھو تے تاڑیاں مارن، جگ دا ہاسا، سبھے کجھ عشق دے راہ دیاں اوکڑاں نہیں راہ نوں
نیڑن تے سوکھیاون دے کارے نیں:

کئیں باغے دی مویٰ حسینا! توں کئیں باغے دے موی (17)

رکت گُن لکسیں گی شوہ نوں پیاری (18)

کہے حسین فقیر سائیں دا، در تیرے دی گُنتی آں (19)

اوہناں دی ساری شاعری دامنڈھ عشق اُتے اُسریا اے۔ ایسے عشق تھانیں اوہناں جگ عُبّار
اندر عشق دا دیوا بالیا ہی نہیں اوہدی پالنا وی کیتی۔ اوہناں دے عشق نے ہر تھاں تے نویں رُوپ وٹا
کے گل کیتی اے کدھرے ملامت راہیں، کدھرے علامت راہیں۔ ایسے دیوے دی لو اوہناں نوں
اجیہا چاننا دتا جیہدی لو وچ اوہناں دا سوچ مُہاندرا اج تیکر لُٹک رہیا اے تے اوہدی نگھ لوکاکی اج
وی مان رہی اے لکھ چارے کر لئو وِسارن دے وِسرن دے پر اوہدی مہانتا نوں خیر نہیں۔ جیہنوں
مہانتا ہی عشق پاروں ٹکری ہووے اوہدے لعن طعن، پھنکار ملامت نوں خارجی طور تے قبولیا جاسکدا
اے، داغلی طور تے نہیں شاہ حسین ہوراں دا عشق درگاہ تے بلدا اوہ دیوا اے جیہدے ولوں کنڈ کر کے

نہیں ٹر یا جاسکدا۔

سوئنا رُپا سبھ چھل ویسی، عشق نہ لگدا لیہا
عشق فقیراں دا قائم دائم، کبھو نہ تھیوے بیہا (20)

حوالے

- 1- شاہ حسین، کافیاں شاہ حسین، مرتب۔ محمد آصف خاں، (لاہور: پاکستان پنجابی ادبی بورڈ، 2014ء)، 62۔
- 2- فیاض باقر، ”سُرت دی سوئی پریم دے دھاگے“، پنجابی ادب، جلد 28، شمارہ 3، 4: 10۔
- 3- شاہ حسین، 88۔
- 4- شاہ حسین، 172۔
- 5- شاہ حسین، 84۔
- 6- شاہ حسین، 121۔
- 7- شاہ حسین، 68۔
- 8- شاہ حسین، 99۔
- 9- سید علی جلالپوری، ملامتی روایت تے شاہ حسین، سعید بھٹا، مرتب۔ سانجھ وچار (لاہور: اے۔ ایچ۔ پبلشرز 1997ء)، 433۔
- 10- شاہ حسین، 175۔
- 11- شاہ حسین، 161۔
- 12- شاہ حسین، 168۔
- 13- شاہ حسین، 90۔
- 14- شاہ حسین، 70۔
- 15- شاہ حسین، 90۔
- 16- شاہ حسین، 128۔

17- شاہ حسین، 90-

18- شاہ حسین، 94-

19- شاہ حسین، 56-

20- شاہ حسین، 104، 105-

